

Bogen er en æstetisk nydelse at arbejde med, nydelig sats, gennemført polykromt trykt, og der er meget få trykfejl; engang imellem dukker der en lille håndfuld op og giver indtryk af, at her blev korrekturlæseren træt for den dag, men det er meget lidt. Kun på s. 395 kommer læserens evner for konjunkturkritik på en virkelig prøve i linje 17. Bogen er på alle måder en stor og meget læseværdig præstation.

Niels Lund

SVERRE BAGGE: *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway c. 900-1350.* København 2010, Museum Tusulanums Forlag. 441 s. 360 kr. (forlagets webshop).

Den erklærede ambition med bogen er at bruge det norske middelalderlige kongeriges skabelse som en casestudie – at belyse og diskutere en række emner af betydning for forståelsen af udviklingen af de europæiske suveræne kongeriger

Bogen indledes med at indkredse begrebet stat, som det har været brugt og forstået af udvalgte historikere. Øvelsen munder ud i skepsis over for at bruge begrebet i middelalderlig sammenhæng. Bagge opererer derfor ikke, skriver han, med et fast statsbegreb, som kunne give anledning til observationer af graden af 'statslighed' gennem perioden. Det forhindrer ham imidlertid ikke i at vurdere de i bogen bearbejdede aspekter og processer som mere eller mindre vigtige parametre for udviklingen af staten og stadier i statsdannelsesprocessen. Også bogens undertitel rummer dette begreb, men hvad endemålet for denne proces mere præcist er, tages der altså ikke stilling til. Det terminologiske spørgsmål anses hovedsageligt for at være et praktisk spørgsmål, hvad der så end kan menes med det.

Hovedhypotesen er den ikke ukendte, at den europæiske stat – hvad det så end er – fra det tiende århundrede blev eksporteret mod nord og øst fra de frankiske kerneområder i Vesteuropa. Om den europæiske stat også menes eksporteret til de britiske øer, er uklart. Der var angiveligt ikke tale om en simpel spredning fra center til periferi, men om eksterne impulser, der blev mødt af lokal respons. Bogen undersøger denne proces fra det norske kongedømmes fødsel til det tidlige fjortende århundrede.

Kildesituationen for dette studie er ret fortvivlende. Frem til anden halvdel af det trettende århundrede foreligger der kun berettende

kilder; arkæologien indtager en tilbagetrukket rolle i undersøgelsen. De norske og islandske krøniker og sagaer er tilmed for hovedpartens vedkommende forfattet i slutningen af det tolvte og første halvdel af det trettende århundrede, hvilket naturligtvis gør, at deres kildeværdi til belysning af tiden før 1100 har været og er stærkt omdiskuteret. Fra midten af det trettende århundrede begynder diplomerne, lovene og andre performative og normative kilder at flyde. Denne kildesituation skaber en risiko for at undervurdere statsdannelsesprocessen før midten af det trettende århundrede og overdrive den efter, mener Bagge. Det ville være synd at sige, at han gør sig skyldig i det første.

Første del af bogen indledes med det teleologiske, nationalhistoriske spørgsmål, hvornår opstod kongeriget Norge? Udgangspunktet er en vurdering af, hvornår Norge blev en forenet national og politisk-territorial enhed. Inden da bliver læseren introduceret til de skandinaviske kongerigers opståen. Sverige gøres der ikke meget ved, men det fastslås, at det danske kongerige opstod i det tidlige niende århundrede, eller var det under Harald Blåtand? Begge dele hævdes, men karakteren af dette kongerige og dets geografiske omfang, redegøres der ikke for. Man vender sig derfor med spænding mod den i sagen natur langt mere fyldige redegørelse for det norske kongeriges fødsel. Her tilbagevises de senere beretningers påstande om et forenet norsk kongerige fra det sene niende århundrede, blandt andet under henvisning til, at norske herskere, i modsætning til de danske, ikke havde et rigt agerland at udnytte. Derfor var Norge vikingekongedømmet *par excellence*. Det byggede hovedsageligt på tribut, røveri og plyndring. Her må det indskydes, at udnyttelsen af det danske agerland ikke var imponerende i vikingetiden – i Danmark blev agerbruget først for alvor effektiviseret og udvidet i middelalderen. Til forklaring af, hvorfor de norske vikingekongedømmer udviklede sig til ét middelalderligt kongerige påkaldes den kendte, og i øvrigt fornuftige, teori, at med styrkelsen af de vesteuropæiske magter i det elvte århundrede blev der lukket af for vikingernes fortsatte hærgen. Stormændene måtte nu primært bygge deres magt på udnyttelse af de hjemlige ressourcer, og denne vending faldt sammen med den romersk-katolske kirkes fremmarch og tiltagende »interne« aristokratiske konflikter fra 1130erne og til 1240. Disse sammenlignes rimeligt nok med situationen i Danmark fra 1130erne og frem til 1157, hvor Valdemar 1. etablerede enehærdømme over det tyske len Danmark. I 1240 indledes, hvad der traditionelt er blevet opfattet som det norske middelalderlige kongeriges storhedstid, der ifølge mange historikere varede til 1319, hvor Norge gik i union med

Sverige. Men for Sverre Bagge kom dødsstødet først med Den Sorte Død, uden at pestepidemiene dog direkte sammenkædes med argumentet for denne periodisering, nemlig at en mindskelse af kildernes antal tyder på svækket indsats fra centralmagten.

Diskussion af det norske forenede, nationale kongeriges tilblivelses-historie munder fornuftigt nok ikke ud i ét klart svar på, hvornår det blev dannet, og desværre ej heller på, hvad sammenhængskraften var i de norske vikingekongeriger. Kildesituationen giver først anledning til at give sandsynligt dokumenterede svar på de spørgsmål et godt stykke oppe i middelalderen, efter at andre kilder end de tilbageskuende berettende kilder begynder at dukke op. Undersøgelsen af den norske middelalderlige centralmagt har derfor tyngdepunkt i århundredet fra 1240 til midt i det fjortende århundrede. Den falder i fem hoveddele om militær og socioøkonomisk organisering; kirke og religion; magt og ret; kongelig og kirkelig administration; samt magtens deling mellem krone, kirke og aristokrati.

Overgangen fra vikingetid til middelalder betragtes som nævnt i den kendte optik: som en overgang fra plyndringsøkonomi til udbytning af lokale fortrinsvis agrare ressourcer. I det perspektiv når Bagge ved sammenligning af de kongelige højmiddelalderlige skatter med de indtægter, vikingerne modtog fra de engelske konger, frem til, at plyndringsøkonomien for de norske konger var langt mere indbringende end den middelalderlige. Det er, kan man sige, som at sammenligne højden af et tordenskrald med højden af Rundetårn, men bortset fra det sættes påstanden i sammenhæng med, at Norge ikke oplevede den *militære revolution*, som gik for sig i det øvrige Vesteuropa i form af militærets professionalisering og styrkelse af kongemagtens kontrol med landets stridskræfter. Norge fremstilles altså, hvad den militære udvikling angår, som en undtagelse fra den almindelige europæiske udvikling, mens udviklingen af ejendomsretten til landets jord fulgte den almindelige trend med tegn på en stærk koncentreret af jordejendomme fra vikingetid til begyndelse af det fjortende århundrede. Bagge finder, at de to udviklingstræk forekommer modstridende – det behøver de nu ikke være. Ifølge Jyske Lov indgik jordlejerne ligesom jordejere i leddingen. Noget andet er, at delingen mellem krigerelite og forholdsvis ubevæbnede bønder ikke kun havde at gøre med udviklingen af en national centralmagt.

Mens det militære system i Norge helt frem til begyndelsen af det 14. århundrede efter Bagges mening i mange henseender havde træk, der kan spores tilbage til vikingetiden, var overgangen til kristendommen

og den romersk katolske kirkes fremgang i Norge udtryk for en kulturel og religiøs revolution. På dette felt anses den europæiske påvirkning sydfra at have været utvetydig. Ikke alene indførtes en ny religion, som ideologisk styrkede magtens centralisering. Kirken indførte – med sin bureaukratiske organisering og sin viden om økonomisk og politisk organisering – forudsætninger for jordejendommens koncentrerings på færre hænder og magtens centralisering. Dette handler bogens anden del om. Dog, kirkens direkte *praktiske* betydning for udviklingen af produktions- og organisationsformer i forbindelse med dannelsen af de store ejendomme i middelalderen og magtens centralisering bliver faktisk kun omtalt i konklusionen på denne del. Indtil da drejer det sig helt overvejende om den kristne religions *ideologiske* betydning for magtens organisering. Bortset fra det problematiske i tekstens vægtning af faktorerne mener jeg, at Bagge har ret i, at kristendommens og kirkens spredning havde denne dobbelte ideologiske og organisatorisk-teknologiske betydning.

Han har også ret i, at kirken havde umådelig stor indflydelse på lovgivningen og retsvæsenets udvikling i middelalderen, hvad kun få vil anfægte. Han mener, i lighed med mange før ham, at det er muligt at rekonstruere et arkaisk juridisk system fra før det sene elvte århundrede på grundlag af de bevarede skriftligt nedfældede regionale love fra det trettende århundrede og frem, om end allerede de hævdede tidligste nedskrivninger af lovene fra sidst i det elvte og begyndelsen af det tolvte århundrede angiveligt var præget af kirken og kongemagten. Ikke desto mindre anses den norske nationale lov fra 1270erne og hele retssystemets status i det sene trettende århundrede som det klareste udtryk for den politiske ideologi, der blev fremstillet i bogens foregående del, og markør for centralmagtens status. Bagge anser lov og ret for at være magtens vigtigste udtryksform i middelalderen, og betragter udviklingen af central lovgivning og et centralt kontrolleret retsvæsen som indikatorer for graden af statslighed.

En anden vigtig markør for staten er ifølge Bagge tilstedeværelsen af et bureaukrati. På dette område var den kirkelig organisation på forkant med udviklingen, og i Norge fulgte den kongelige administration i kirkens spor, såvel i praktisk-institutionel henssende som i udviklingen af, hvad der i bogen kaldes en »bureaukratisk mentalitet« fra midten af de tolvte århundrede, hvor kongelige embedsmænd blev udnævnt i forskellige af rigets distrikter. Det er også fra dette tidspunkt skriftligheden i administrationen manifesterer sig i et stigende antal overleverede håndskrifter. Selv om det indrømmes, at det norske middelalderlige

kongedømmes administrationsapparat ikke var på højde med det engelske, får man indtryk af, at kongemagtens administrative autoritet var uantastet, bortset fra i kirkelige anliggender. Bureaukratisering efter europæisk snit anses for tydeligt manifesteret, men graden af bureaukratisering var stadig langt fra, hvad der kendetegner den moderne stat. Man var dog i en helt anden situation end 300-400 år tidligere, hvor personlige relationer og konkurrerende netværk af magtfulde stormænd rådede.

Der argumenteres i bogens sidste del for, at det norske kongedømme var stærkt i højmiddelalderen. Der var kun vagt definerede grænser for kongens magt, undtagen over for kirken. Kongen repræsenterede på den ene side det jordejende aristokrati, for så vidt kongen selv var jordejer og omgav sig med en kreds af jordejere. Men kongemagten repræsenterede ikke generelt de store jordejeres interesser, som kunne være delte og i modstrid med kongens. På den anden side beskyttede han bønderne, fordi de var vigtige for det militære værn. Endelig og ikke mindst havde kronen egne særlige interesser, fortrinsvis styret af dynastiske hensyn. På trods af, at tankerne om centraliseret magt vandt frem; at kongen kontrollerede det militære værn; at lovgivning og retsvæsen styrkedes; og at bureaukratisering og skriftlighed i stigende grad kan spores op gennem højmiddelalderen, var magten som helhed altså ikke centraliseret ved periodens afslutning.

Man kan spørge, om magten nogensinde noget sted er blevet centraliseret absolut. Når Bagge på trods af sin påvisning af magtdelingen kan hævde, at kongemagten var stærk, sker det i modstrid med hans argumentation i den foregående del af bogen for, at bureaukratiseringen og institutionaliseringen tog til. Bureaukratiseringen var nemlig ved periodens slutning ikke stærkere fremskreden end at han kan hævde, at kongens magt stadig byggede langt mere på kongens person end på kongemagtens institutionelle side.

Som det turde være fremgået, fremstår bogen som en historisk orienteret øvelse. Den sigter uvilkårligt mod at forstå fremkomsten af en moderne institution – staten – i en moderne national og europæisk sammenhæng. Max Webers 19. århundrede-begreb om staten som en institution, der har tilkæmpet sig monopol på udøvelsen af legitim vold gennem udvikling af statslige institutioner, administreret af et bureaukrati baseret på rationel-legal autoritet, fornemmes at være styrende for disponeringen af projektet. Det er denne teori, som synes at orientere udpegningen af parametrene for statsdannelsesprocessens niveauer op gennem højmiddelalderen – magten over landets stridskræfter,

lovgivning og retsvæsen samt administration og bureaukrati. Hertil har Bagge føjet et idéhistorisk aspekt. Det havde nok været klogt at holde staten udenfor, når nu der ikke – følgende forfatterens indledningsvis opstillede præmis – var nogen stat inden for den periode og det geografiske område, undersøgelsen udspiller sig i. Det havde i hvert fald været mere retvisende, at holde sig til det, som skete i perioden: magtens centralisering og skabelsen af det nationale, europæiske, middelalderlige kongerige Norge.

Når det er sagt, skal det også siges, at denne bog er skrevet af en lærd historiker med dyb indsigt i Norges middelalderhistorie og med sikkert udblik over europæisk historie. Det er en meget detaljeret fremstilling, som er præget af et ønske om at nå til et helhedssyn. Den ambition er meget rosværdig. Bogen er inspirerende og tankevækkende.

Nils Hybel

MATHIAS ASCHE, WERNER BUCHHOLZ & ANTON SCHINDLING (red.): Die baltischen Lande im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Livland, Estland, Ösel, Ingermanland, Kurland und Lettgallen. Stadt, Land und Konfession 1500-1721. Teil 1-3. Münster 2009-11, Aschendorff Verlag. 305 s., 217s. og 184 s. 26,80, 26,80 og 24,80 EUR.

I årene 1989-1997 udkom syv små bind med titlen *Die Territorien des Reichs im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Land und Konfession 1500-1650*, redigeret af professor Anton Schindling og Walter Ziegler og udgivet af Aschendorff Verlag i Münster. De var og er umådeligt nyttige topografisk-historiske oversigter over reformationstidens og konfessionaliseringens tidsalder. Territorium for territorium, by for by, får man her klar og præcis besked, understøttet af gode kort og bibliografiske henvisninger. Som om det ikke i sig selv var nok, rundede det afsluttende syvende bind af med en række tematiske bidrag. Siden fulgte man successen op med bind efter samme koncept om Ungarn (2000) og Skandinavien (2003), sidstnævnte anmeldt i *Historisk Tidsskrift* 2005, s. 610-11. Nu er turen så kommet til de baltiske lande, der fylder tre bind. Af indlysende sproglige og politiske årsager er projektet blevet virkeliggjort i form af et samarbejde mellem tyske forskere fra miljøet omkring professor Schindling og *Die Territorien des Reichs* på den ene side og forskere fra de pågældende lande og fra Sverige, hvor der findes folk med speciale i de baltiske landes sprog og historie, på